

L'aportació de Joan Vila a la literatura popular: la revista *Violet*

Emili Samper (Tarragona)

Summary: This article examines the role of the illustrator Joan Vila i Pujol (*D'Ivori*) (1890–1947) in folk literature, with special focus to his collaborations in the journal *Violet*, a children's supplement of *En Patufet*, published by Baguñà between 1922 and 1931. Among them, this article pays attention to the adaptation in the form of a comic strip of some of the folktales originally published by the Grimm Brothers in the *Kinder- und Hausmärchen*, before the appearance of children's and youth journals that will incorporate comic book as a regular artistic form.

Keywords: folktale, Grimm, comic strip, *D'Ivori*, folk literature ■

Received: 20-03-2019 · Accepted: 23-11-2019

■ 1 Joan Vila (*D'Ivori*)

Joan Vila i Pujol, nascut a Barcelona el 17 d'abril de 1890 i mort l'11 de març de 1947, va ser un important dibuixant i il·lustrador, deixeble del també dibuixant, exlibrista i pintor Josep Triadó (1870–1929).¹ Montserrat Castillo ha estudiat la seva obra artística, el model de la qual situa en la recuperació de les arts del llibre duta a terme a Anglaterra per autors com William Morris, Owen Jones, Walter Crane o William Blake. Castillo destaca, sobretot, la catalanitat i l'originalitat de la seva obra (1997b: 46). Vila es dedicà a la il·lustració de llibres i revistes de caire popular des de ben jove, abans de complir els dinou anys. Per lliurar-se del servei militar obligatori (que no hauria fet perquè va quedar en excedent de contingent), marxà l'any 1911 a Buenos Aires on va il·lustrar diferents publicacions. De tornada a Europa, residí a París d'on va fugir quan va esclatar la Primera Guerra Mundial. S'establí a Barcelona on va treballar per a diverses editorials, tant

---

1 Aquest treball s'emmarca en un projecte d'R+D sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats (PGC2018-093993-B-I00 [MCIU/AIE/FEDER, UE]), i forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat per la Generalitat de Catalunya (2017 SGR 599). He actualitzat l'ortografia dels textos prenmatius.

en llibres com en publicacions periòdiques, sobretot de caire infantil. L'any 1920 va realitzar una estada a Madrid que es va allargar fins al 1923. En aquesta època va desenvolupar una activitat molt variada: va projectar els figurins de ballets, va participar en concursos d'indumentària, va il·lustrar programes de cinema i va rebre diversos encàrrecs. També va conrear el vessant de pintor. Els anys vint i trenta van ser els de la seva màxima activitat i també els de més relleu públic. Cap als anys quaranta, es dedicà a la bibliofília i, fins i tot, va crear la seva pròpia editorial, Mons Floris (Cadena, 1997).

L'any 1914 Joan Vila signava els seus treballs amb el nom de *Joan*. A partir del 1915 hi va afegir el pseudònim *D'Ivori*, que va quedar establert el 1917 i amb el qual va donar-se a conèixer (Cadena, 1997: 24). Els seus tres fills, el pintor Jordi Vila Rufas (1924–2011), el també dibuixant i pintor Francesc Vila i Rufas (1927–2006) —més conegut com *Cesc*— i Rita M. Vila, expliquen l'origen d'aquest pseudònim:

Sus primeras ilustraciones aparecen firmadas con su apellido Vila. Años después, estando un día en la playa con sus amigos, entre los que figuraba Lluís Nicolau d'Olwer, parece ser que uno de ellos —posiblemente el músico Josep Martí Cristià— le hizo notar que tenía la piel de color marfil (*ivori* en el catalán de entonces). Y él, que estaba buscando un seudónimo para sus dibujos, aprovechó la idea y, desde entonces, firmó Joan D'Ivori. Más adelante lo simplificó por D'Ivori. (dins Cadena, 1975: 13)

Sobre el seu caràcter, afegeixen:

Muy poco aficionado a las tertulias de café, no rehusaba, sin embargo, las visitas de los amigos (a los que recibía sin dejar de dibujar) y de los amigos de los amigos. En ciertas épocas, incluso con frecuente periodicidad, se encontraban en su estudio (que él siempre llamaba «taller») para explicar los últimos chistes políticos y hablar pasivamente mal del régimen mientras esperaban que éste cambiara de un momento a otro o, como decían ellos, «que es girés la truita». (dins Cadena, 1975: 14)

Joan Vila no fumava ni bevia alcohol i era vegetarià. També va tenir connexions amb l'espiritisme:

Otras veces las reuniones eran de orden más serio y se había intentado y conseguido que los «espíritus» hicieran mover algún taburete de tres pies, de los que salían, sin posible trampa —y esto lo garantizamos nosotros—, frases muy curiosas. (dins Cadena, 1975: 14)

Amb relació al seu estil i al mètode de treball utilitzat, Castillo (1997b: 50) assenyala que «D'Ivori fou un artista que visqué entre la nostàlgica visió del passat, idealitzada i romàntica que heretà del Modernisme, i l'exigència

de l'obra ben feta i per a un poble que naixia en el nacionalisme, la modernitat, la prosperitat i la civilitat del Noucentisme».

■ 2 Joan Vila i la literatura popular

Sobre les característiques definitòries de l'obra d'il·lustració de Joan Vila, Castillo (1997b: 47) apunta com: «s'ha assenyalat repetidament el caràcter documental de l'obra d'il·lustració de D'Ivori, i potser poc el fantàstic. Fou un molt bon conreador de la fantasia: les nombroses històries per a infants que il·lustrà, tant en llibres com en revistes, li permeteren demostrar-ho a bastament».

Efectivament, en l'obra d'il·lustració de Vila podem resseguir la seva relació amb la fantasia i, especialment, amb un àmbit proper a aquest com és el de la literatura popular. A continuació veurem quines van ser les seves aportacions més destacades en aquest camp.

Josep Triadó, mestre de Vila, va ser qui el va introduir en l'exlibrisme i en les arts del llibre i qui el va posar en contacte amb Ramon Miquel i Planas (1874-1950), l'impulsor de la bibliofília a Catalunya. I va ser Miquel i Planas qui va fer un encàrrec molt important a Joan Vila, tenint en compte la seva joventut (encara no havia complert vint anys): il·lustrar les rondalles recollides pel folklorista Pau Bertran i Bros (1853-1891), que havien quedat inèdites a la seva mort.

Les rondalles es van publicar en dos volums, amb el títol *Les Rondalles Populars Catalanes il·lustrades per en Joan Vila*.² El primer volum, de 96 pàgines, conté 86 il·lustracions a l'interior (a més de coberta, contracoberta i portades il·lustrades) i va aparèixer el desembre de 1908. Joan Vila el dedica al seu mestre: «A l'eminent artista en Josep Triadó i Mayol. Homenatge de respecte i agraïment de son deixeble i amic Joan Vila». El segon volum, de 92 pàgines, conté 82 il·lustracions interiors i es va publicar el mes d'octubre de 1909. Estava adreçat especialment als infants seguint la «tasca de retornar al poble les rondalles que són ben seves», com explica Miquel i Planas al pròleg del primer volum (1908: VII). Tot i aquest caràcter divulgatiu, l'edició va ser molt acurada. Aquell mateix any, a causa del seu èxit, se'n va fer una nova edició, en un únic volum, sota el títol *El Rondallari Català*. Es tracta d'un llibre de bibliòfil de 400 pàgines on hi apareixen les 178 il·lustracions de Joan Vila i que enceta la Biblioteca Folklòrica Catalana (Casti-

---

2 Curiosament, el nom de Pau Bertran i Bros no apareix al títol de l'obra, tot i que en Miquel i Planas deixa constància de la seva autoria al «Pròleg de l'editor» del primer volum.

llo, 1997*d*: 43). És aquesta edició la que va recuperar l'any 1989 l'editorial Alta Fulla, dins la col·lecció d'Arxius del Folklore Català, amb edició i estudi preliminar (imprescindible) de Josep M. Pujol (inclòs dins el volum pòstum que aplega la seva obra folklòrica, Pujol, 2013: 115–149).

En aquesta obra, Joan Vila «farà una entrada de cavall sicilià en el món de la il·lustració», en paraules de Barjau (2002–2003: 331). Castillo (1997*a*: 34–36), per la seva banda, diu que ja s'hi manifesten «elements plàstics que seran constants en la seva obra»:

La primacia del sentit decoratiu, la importància de la línia de contorn, l'expressió dels personatges més concretada en gestos –sobretot de les mans i els peus– que no pas en el rostre; el dibuix pla i envoltat per un requadro que el limita i el concentra, així com un cert estatisme de les figures. Alhora, la fascinació pel món medieval –podria haver optat per altres situacions temporals–, un món medieval interpretat amb sensibilitat i idealització romàntica. Però, al mateix temps, també palesa un coneixement de l'art medieval suficient per a donar una resposta artística similar. D'Ivori hi crea un art conceptual, no lligat a la representació del món sensible, una opció realitzada pel conjunt de les arts a partir del Renaixement.

Segons detalla *La Vanguardia* del 27 de novembre de 1908, Miquel i Planas va pronunciar, al Centre Excursionista de Catalunya, una conferència sobre rondalles populars catalanes i ho va fer acompanyant la seva explicació amb projeccions lluminoses dels dibuixos de Joan Vila (Barjau, 2002–2003: 331).

El 1910, el Centre Excursionista de Catalunya va promoure la publicació en volum d'un treball de la folklorista Mercè Ventosa titulat *Ulisses i Polifem en la rondallística catalana*, en una edició limitada en paper de fil i impresa per L'Avenç. L'autora havia publicat el treball als números 182 i 183 del *Butlletí* de l'entitat, corresponents als mesos de març i abril d'aquell mateix any. Aquesta nova edició ve acompanyada per il·lustracions de Joan Vila. Barjau (2002–2003: 331) assenyala que la «Rondalla d'en Pere Xic» inclou les mateixes il·lustracions utilitzades a l'edició de les rondalles de Bertran i Bros l'any 1908. En canvi, la «Rondalla de l'home que llevava la pell de l'esquena» ve acompanyada per cinc il·lustracions que no apareixen al recull de Bertran. Segons Barjau (2002–2003: 331): «Podem pensar, doncs, que el nostre artista va fer algunes il·lustracions que al final no havien estat utilitzades al llibre definitiu de *Les rondalles...* i que trobaven sortida aquí».

Les Rondalles Populars Catalanes es van traduir posteriorment al castellà i van ser publicades per la Casa Miquel Rius de Barcelona, acompanyades de les il·lustracions de Joan Vila, en dos volums: *El Hijo del Oso y otros cuentos*

populares ilustrados (1918) i *Perico el astuto y otros cuentos populares ilustrados* (1919). Tot i el canvi de títol, el contingut i el repartiment de les rondalles de la traducció castellana coincideixen amb l'original català.³

Joan Vila també va il·lustrar la coberta de diferents exemplars de *La Rondalla del Dijous*, com per exemple, el número 25, que inclou dues rondalles dels germans Grimm: «El príncep granota» i «En Joan i l'Agneteta». Aquesta mateixa coberta ja havia aparegut en números anteriors de la revista (del 18 al 22) així com en números posteriors (com el 26). La participació de Vila com a il·lustrador de rondalles en aquesta publicació es va desenvolupar durant la primera etapa de la revista (1909) i és la següent (Castillo, 1997c: 344):

- «Espigueta de mill» d'Aureli Capmany (*La Rondalla del Dijous* 7, 1909, 98–104).
- «Sang-i-neu» i «El romaní» de Francesc de S. Maspons i Labrós (*La Rondalla del Dijous* 24, 1909, 370–385).
- «Els bessonets» de Carme Bofill (*La Rondalla del Dijous* 38, 1909, 177–192).
- «El cel cau» i «El romaní» de la Sra. Pepa (*La Rondalla del Dijous* 40, 1909, 209–219).
- «Llegenda de Santa Lena» de Sara Llorens (*La Rondalla del Dijous* 42, 1909, 241–251).

En aquestes rondalles d'autors catalans, *D'Ivori* «fa un homenatge a l'imaginari col·lectiu del país, de la terra, segurament, perquè els contes són catalans» (Castillo, 1997b: 47). Entre els autors als quals il·lustra rondalles s'hi troben noms importants d'aquests anys, com són els d'Aureli Capmany (1868–1954), fundador i primer director d'*En Patufet*, la folklorista Sara Llorens (1881–1954) i Francesc de S. Maspons i Labrós (1840–1901), a qui devem «el primer aplec imprès de rondalles catalanes que es basa de manera sistemàtica i exclusiva en fonts orals i les posa per escrit en català respectant-ne l'argument i els personatges» (Pujol, 2013: 201); és a dir, *Lo rondallaire*, editat en tres volums –I (1871), II (1872), III (1874)– seguit d'un quart titulat *Cuentos populares catalans* (1885). Hi ha una edició moderna d'aquesta obra, en dos volums (2010 i 2014), a cura d'Albert Mestres i amb estudi de Josep M. Pujol (inclòs dins la seva obra folklòrica completa: Pujol, 2013: 201–226).

---

3 Novament, i com ja havia passat en l'edició catalana, el nom de Pau Bertran i Bros no apareix al títol de l'obra. A diferència de l'original, l'edició en castellà no inclou la referència a l'autoria de les il·lustracions ni tampoc reproduceix el pròleg de l'editor (on apareixia aquesta informació).

Dins d'aquesta relació entre Vila i la literatura popular cal incloure l'aparició, l'any 1924, dels *Tres contes d'Andersen il·lustrats per Joan d'Ivori*. El llibre, publicat a Barcelona per Tipografia Catalana dins la col·lecció Llibres per Infants, conté 118 il·lustracions interiors (Castillo, 1997c: 347) i un pròleg del pedagog Alexandre Galí (1886–1969). Els contes inclosos són: «El company de camí», «Menuda menudeta» i «La Princeseta de la Mar».

■ 3 La revista *Violet*

La revista *Violet* (1922–1931),⁴ suplement infantil d'*En Patufet*, va ser una publicació setmanal adreçada a infants i constituïda per historietes, amb jocs i entreteniments, de caràcter molt menys moralitzant que el que havia adquirit en aquells moments *En Patufet*. Aquesta revista, publicada per l'editorial Bagañà i que va arribar als 469 números, va acollir historietes de contes populars, narracions mítiques i contes medievals, així com adaptacions de les rondalles d'Andersen i dels germans Grimm. Només cal fer un breu repàs als noms d'alguns dels dibuixants que hi van col·laborar per adonar-se de l'elevat nivell gràfic de la publicació: *Apa* (Feliu Elias i Bracons), *D'Ivori* (Joan Vila), Gaietà Cornet i Palau, Junceda (Joan Garcia-Junceda i Supervia), Joan Llaverias i Labró, Lola Anglada, Valentí Castanys, Lluís Mallol i Ricard Opisso, entre d'altres.

Com assenyalen Torrent & Tasis (1966, I: 588) a *Violet*:

hi predominaven els ninots damunt del text: a les seves pàgines, que duen la direcció artística predominant de Junceda, hi figuren acudits, historietes, auques, etc. així com la narració profusament il·lustrada, d'obres de la literatura universal.

En aquest sentit, Vázquez (1993: 6), en la seva «Breu història del còmic en llengua catalana» assenyalà:

Violet sí que reunia les característiques pròpies dels «tebeos» –dels «tebeos» primitius– amb historietes dels dibuixants abans esmentats [...] que, en aquest cas, afegien a l'humor algun còmic realista, encara amb els indispensables textos a peu d'imatge. *Violet* fou un «tebeo» únic, irrepètible, diferent de qualsevol altre, que sobretot en els primers anys va reunir a les seves pàgines un planter immillorable de primeres figures de la il·lustració.

---

4 Al dipòsit digital de documents de la Universitat Autònoma de Barcelona es pot consultar la col·lecció completa de la revista: <<https://ddd.uab.cat/record/27382>> [09.03.2019].

Castillo (1997c: 67), per la seva banda, puntualitza que:

Els tres darrers anys no hi ha narracions, sinó només historietes i acudits. La revista va prenent l'aspecte del que serà el còmic infantil dels anys trenta, quaranta i cinquanta, amb la diferència que el text es manté sota la vinyeta, sense incloure'l dins el dibuix com succeirà més endavant, per influència del còmic americà.

De fet, l'ús de la bafarada (o globus) com a element característic del còmic, no es generalitza fins a finals del segle XIX. No es tracta d'un element nou, però el que sí representa una novetat és l'ús que se'n fa. A *The Yellow Kid*, creat el 1895 per Richard Felton Outcault (1863–1928), s'utilitzen les bafarades per incloure diàlegs, motiu pel qual se l'ha considerat el primer còmic (Bartual, 2014: 32).

El primer número de *Virolet* apareix el 7 de gener de 1922 amb el subtítol «Noi bellugadís i alegre que no s'està mai quiet» i la indicació «Suplement il·lustrat d'*En Patufèts*». En la «Presentació», signada per La Redacció, s'explica la motivació d'aquesta nova revista, que neix «a fi de què els patufins tinguin en el seu periòdic estimat ço que hi mancava i que era cercat per alguns en publicacions escrites en un idioma que no és el nostre». Per a fer-ho, es comptarà amb la presència de «Cornet, l'intencionat, l'àtic Cornet; l'inagotable Junceda, tan entremaliat i juganer, i l'estol de dibuixants que formen nostra Redacció» amb qui els lectors «trobareu aquella gràcia desitjada dels contes il·lustrats, de les aventures dibuixades, de les auques modernes».

Aquesta declaració d'intencions apareix de nou al número 3, publicat el 21 de gener de 1922, a l'«Advertència» que anuncia «la publicació de precioses novel·letes gràfiques (és a dir, en forma d'historietes amb un dibuix cada sis o vuit ratlles)» així com «reduccions gràfiques de les obres de la literatura mundial que cal que un noi català comenci a conèixer». Així, per les pàgines de *Virolet*, hi apareixen, entre d'altres, *Els viatges de Gulliver* de Jonathan Swift, *Els Contes Russos*, els *Contes aràbics* adaptats per Joan Gols, les *Nits de Llegendes* d'Apel·les Mestres o *Les aventures del baró de la bola blava* adaptades per Xavier Bonfill. Fins i tot hi trobem la secció «Els mestres de la historieta internacional» on es publiquen treballs de destacats dibuixants estrangers (Castillo, 1997c: 66).

L'èxit de la revista fa que n'aparegui una versió en castellà.⁵ Publicada per l'Editorial David, es bateja amb el nom de *Pelele*, i se'n publiquen 23 números entre el 31 de juliol de 1924 i l'1 de gener de 1925. Aquests ma-

---

5 Agraeixo a Albert Rossich la referència a aquesta versió en castellà de la revista.

teixos números arriben també a l'Argentina en una nova edició de la mà de l'Editorial Virtus.⁶

■ 4 L'aportació de Joan Vila a *Violet*

Com explica Castillo (2004: 76), la participació de Joan Vila a *Violet* serà «en historietes i narracions que continuen, expressades en format historietes, amb els temes de la seva preferència: món tradicional i rondallari, històries medievals, antiguitat clàssica, extrem orient...». Efectivament, les col·laboracions de Joan Vila en aquest setmanari infantil es poden agrupar en els temes següents:⁷

1) Literatura popular (rondalles, llegendes i cançons).

«La damisella enterrada viva»: explica com un enterramorts profana la tomba d'una damisella per robar-li les joies; «Història de Genoveva de Brabant»: es tracta d'una llegenda publicada per Cristoph von Schmid (1768–1854) –escriptor alemany de llibres religiosos i infantils– i agrupada posteriorment en un únic volum (*Genoveva de Brabant*, 1925); «La Pomerana»: és una rondalla literària del mateix escriptor alemany; «La mort de la núvia»: és una versió en historietes d'aquesta cançó popular; «El pare Falgàs»: com assenyala el subtítol, és una «tradició empordanesa per mossèn Jacinto Verdager». És a dir, *D'Ivori* elabora en format d'historietes la versió de Verdager d'aquesta tradició empordanesa; «El pont del diable»: es tracta de la coneguda facècia que explica com el diable construeix un pont en una sola nit i que correspon al tipus rondallístic ATU 1191 (Uther, 2004).⁸ Aquesta mateixa historietes es publica, traduïda al castellà, al número 18 de *Pelele*; «L'hostal de la Peira»: es tracta novament d'una cançó popular; «L'herència ben repartida»: relata com un pare reparteix de manera enginyosa l'herència entre els seus tres fills.

6 Trec les dades del portal «Tebeosfera» de l'ACyT que reproduïx també les portades; <https://www.tebeosfera.com/publicaciones/pelele_1924_divid.html> [09.03.2019].

7 Deixant de banda les versions de les rondalles dels germans Grimm que seran analitzades més endavant (§6). Les dades bibliogràfiques d'aquestes historietes publicades per Vila a *Violet* es poden consultar, ordenades cronològicament, a la taula 1.

8 Les sigles ATU, utilitzades per referenciar els tipus rondallístics, provenen del cognom dels tres autors del catàleg tipològic internacional (Aarne, Thompson & Uther) en la seva darrera versió publicada per Hans-Jörg Uther l'any 2004.

2) Històries medievals.

«L'hàbit de sant Francesc»: un pintor resol de manera enginyosa el debat sobre el color de l'hàbit de sant Francesc; «La filla del carmesí»: versió en historieta del poema de Josep Carner dedicat a Maragall.

3) Antiguitat clàssica.

Es tracta de quatre historietes procedents de la mitologia romana («Filomen i Baucis», «El rei Midas») i de la mitologia grega («El laberint de Creta» i «Les ales de Ícaro»).

4) Extrem orient.

«L'ungla del rei dels dragons»: és una rondalla meravellosa xinesa; «Tal faràs, tal trobaràs»: un traficant persa recupera els objectes que li ha robat un veí a qui li dona una lliçó.

5) Històries diverses.

«Oh, la glòria!»: explica com un escultor mediocre aconsegueix triomfar amb una de les seves obres d'una manera sorprenent; «Els tres amics»: un home s'acomiada abans de morir dels seus tres millors amics (els diners, la muller i les bones obres); «No es pot anar a manlleu»: un noi aconsegueix que li deixin unes sabates noves per anar a processó i tothom descobreix que no són seves; «La tranquil·litat d'un lladregot»: un lladre roba una corona i li tallen un braç com a càstig (es tracta d'un ninot de fusta).

■ 5 Les rondalles dels germans Grimm en català

Les rondalles dels germans Jacob i Wilhelm Grimm, publicades per primer cop l'any 1812 amb el títol *Kinder- und Hausmärchen (KHM)*, són una de les grans obres reconegudes de la literatura universal que es troben disponibles en innumbrables edicions en més de cent seixanta llengües. L'any 2005 van ser incloses per la UNESCO dins la Llista del Patrimoni Mundial de Documents. Com explica Uther (2012), aquestes rondalles són, al costat de la Bíblia de Luther, l'obra més coneguda de la història de la cultura alemanya. Avui dia encara encapçalen el rànquing de rondalles més populars, seguides per les rondalles de Hans Christian Andersen i les de Charles Perrault. Poc temps després de la seva aparició, es van publicar traduccions individuals d'aquestes rondalles a Dinamarca (1816), als Països Baixos (1816), a Anglaterra (1823 i 1826), a Suècia (1824), a França (1830), a Hongria (1860) i a Rússia (1862) (Uther, 2012: 45).

La seva recepció a terres catalanes es va produir uns quaranta anys després de la publicació del primer volum i es va fer, inicialment, a partir de traduccions franceses. Aquestes primeres traduccions al català es van publicar a la premsa periòdica mallorquina a partir de 1876, a títols com *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes, La Roqueta, La Tortuga, Mijjorn o Llevant*, i a revistes catalanes infantils, com *En Patufet* i *La Rondalla del Dijous*. Per als detalls, vegeu Oriol (2012 i 2016) que obté la informació bibliogràfica de la base de dades de l'Arxiu de Folklore «BiblioFolk: Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana». No és fins al 1919 i 1921 que es publica la primera antologia dels *KHM* traduïts al català de la mà de Carles Riba (vegeu Samper, 2015).⁹

Aquestes traduccions aparegudes en la premsa periòdica eren, com és lògic, adaptacions adreçades al seu públic. Aquesta adaptació es fa especialment evident a les publicacions infantils. Com explica Carme Oriol (2016: 56):

En aquestes revistes destinades als infants, es van incloure rondalles amb un contingut moral evident, ja que, amb elles, es pretenia educar els infants i transmetre'ls uns valors. Des d'un punt de vista formal, unes vegades els textos es presenten abreujats, amb una reducció de la part literària, tot i que mantenen el seu contingut essencial. D'altres vegades, en canvi, els textos s'amplien i reforcen els aspectes morals que volen transmetre. Finalment, les rondalles sovint s'acompanyen d'il·lustracions que en fan més amena la lectura.

■ 6 Les rondalles dels germans Grimm a Virolet

Ja hem vist com Joan Vila il·lustra la coberta del número 25 de *La Rondalla del Dijous* que inclou «El príncep granota» i «En Joan i l'Agneta» dels germans Grimm. De fet, la relació entre Vila i els Grimm també es manifesta en la contracoberta del segon volum de *Les Rondalles Populares Catalanes* de Bertran i Bros publicat el 1909:

La influència de [Aubrey Vincent] Beardsley s'evidencia sobretot en el dibuix de la contracoberta, uns nans enfilant-se damunt d'un home. Però la font emprada que s'hi detecta més clarament és el llibre *Grimm's Fairy Tales*, en versió de Marian Edwardes, editat a Londres per J. M. Deut and Cia el 1905 (la primera edició data de 1901) i il·lustrat pel dissenyador i dibuixant preraphaelita Robert Anning Bell. Aquest llibre es conserva dins la col·lecció de la Família Vila. (Castillo, 1997d: 47)

---

9 Cal assenyalar que, a dia d'avui, encara no disposem de cap edició completa de les rondalles dels germans Grimm traduïdes al català.

Fins i tot les cobertes dels dos volums d'aquest recull de rondalles de Bertran i Bros inclouen figures procedents de Robert Anning Bell. Segons Castillo (1997*d*: 49) «aquests recursos els feia servir el jove dibuixant només en les composicions més difícils i més grans».

Per estudiar l'aportació de Joan Vila com a difusor de les rondalles dels germans Grimm, es pot consultar la taula 2 amb la relació de totes les que es van publicar a *Virolet*. De fet, Vila és l'únic il·lustrador que posa imatge a les rondalles procedents dels *KHM* que apareixen en aquesta revista. Una dada que no apareix en cap d'aquestes rondalles (excepte en un cas, com veurem) és l'autoria de les traduccions. En la majoria de casos apareix l'autoria del dibuixant, sota l'epígraf «dibuixos» o «ninots» *D'Ivori* i la seva signatura al dibuix, però no se'ns dona cap informació sobre qui ha traduït o adaptat el text.

Vila publica un total de 17 rondalles, la primera de les quals al número 30 (29 de juliol de 1922) i la darrera al número 299 (24 de setembre de 1927). Les més breus es publiquen en una única pàgina i en un mateix número. La resta (que són, de fet, la majoria) es publiquen en diferents parts, en números consecutius de la revista. En el primer cas, això és, rondalles en un únic lliurament, trobem la primera rondalla publicada, «Les tres fades filadores» (*KHM* 14, ATU 501),¹⁰ «La filla de la Verge Maria» (*KHM* 3, ATU 710), «El present dels gnoms» (*KHM* 182, ATU 503) i «El pobre i el ric al cel» (*KHM* 167, ATU 802).

Amb referència a l'aspecte formal d'aquestes historietes,¹¹ a diferència de les col·laboracions de Joan Vila a *La Rondalla del Dijous* o a les il·lustracions realitzades en llibres, a *Virolet* el text no està per damunt de la il·lustració sinó que acompanya cada vinyeta. Això sí, mentre que en les tres primeres històries publicades («Les tres fades filadores», «Els tres pels d'or del diable» i «La damisel·la enterrada viva») el text es distribueix sota el dibuix sense tenir en compte la divisió en vinyetes, a partir de la segona part de la «Història de Genoveva de Brabant» es produeix un canvi i el text passa a situar-se sota cada vinyeta formant, d'aquesta manera, una major unitat entre text i dibuix tot i que no s'utilitzin encara les bafarades ni els

---

10 Assenyalat, en cada cas, el número de la rondalla en el recull original dels Grimm (*KHM*) així com el tipus rondallístic al qual pertany el relat segons l'índex internacional (ATU).

11 Tenint en compte les rondalles dels germans Grimm però també la resta d'aportacions de Joan Vila a *Virolet* assenyalades en la secció anterior (§4).

cartutxos.¹² Aquesta distribució del text només tindrà una excepció: a la rondalla «Germanet i germaneta» es recupera la distribució inicial de text únic ocupant l'amplada de la pàgina d'esquerra a dreta, això sí, amb la inclusió de la numeració de cada fragment de text per tal d'identificar-lo amb la vinyeta corresponent.

Quant a la tipologia de rondalles, i seguint les seccions de l'índex internacional de tipus rondallístics d'Uther (2004), s'observa una presència majoritària de rondalles meravelloses, amb 11 relats (un 65% del total): «La pometa» (*KHM* 12, ATU 310), «El noi que volia saber el que era por» (*KHM* 4, ATU 326), «Blancaneu i Rosaroja» (*KHM* 161, ATU 426), «El príncep granota» (*KHM* 1, ATU 440), «Germanet i germaneta» (*KHM* 11, ATU 450), «Els tres pels d'or del diable» (*KHM* 29, ATU 930 + 461), «Les tres fades filadores» (*KHM* 14, ATU 501), «El present dels gnoms» (*KHM* 182, ATU 503), «El fidel Joan» (*KHM* 6, ATU 516), «El violí màgic» (*KHM* 110, ATU 592) i «El mal company de camí» (*KHM* 107, ATU 613). Hi trobem dues rondalles religioses: «La filla de la verge Maria» (*KHM* 3, ATU 710) i «El pobre i el ric al cel» (*KHM* 167, ATU 802). Així com dues rondalles i contarelles de riure: «L'eixerit i valent sastre» (*KHM* 20, ATU 1640 + 1051 + 1052 + 1060 + 1062 + 1115), combinada amb rondalles de gegants beneïts, i «En Setciències» (*KHM* 98, ATU 1641). La presència de rondalles d'animals, amb «Els músics de Brema» (*KHM* 27, ATU 130), i de rondalles no meravelloses, amb «La carga lleugera» (*KHM* 179, ATU 923), és testimonial, amb només un exemple de cadascuna (dos, en el cas de les no meravelloses, si tenim en compte la combinació que apareix en una de les rondalles meravelloses). Aquest fet, d'entrada, no sorprèn, ja que la col·lecció dels germans Grimm aposta, majoritàriament, pels relats d'imaginació més fantàstica. Aquesta tria, a més, sembla adequada per als lectors de la revista, un públic infantil amatent als relats de tipus fantàstic amb personatges i fets de caire meravellós. D'altra banda, i precisament pel tipus de públic destinatari, sí que sorprèn la poca presència de rondalles d'animals. Només hi trobem la (molt coneguda) rondalla d'«Els músics de Brema», habitual en les antologies adreçades als més petits. Un motiu de la poca presència d'aquests relats pot ser la preferència per les històries mera-

---

12 O cartel·les: són els quadres de text separats del dibuix (generalment de forma rectangular) que sovint no corresponen al que diu cap personatge de la vinyeta (habitualment és la veu del narrador). Tot i estar separades del dibuix i, a diferència de les historietes de *Violet* aquí comentades, formen una unitat amb aquest pel fet d'incloure el text dins d'un quadre que segueix la disposició de la vinyeta.

velloses protagonitzades per humans (en contacte amb éssers fantàstics), una temàtica per la qual, com hem vist, Joan Vila hi tenia especial devoció.

La major part dels títols d'aquestes versions rondallístiques segueixen, més o menys fidelment, l'original alemany o l'equivalència en català utilitzada habitualment.¹³ Hi ha, però, quatre casos remarcables. El primer de tots, per l'encert en la traducció. Es tracta de «La filla de la Verge Maria» (*KHM* 3, ATU 710). En el volum publicat l'any 1921, Carles Riba l'havia traduït per «L'infant de Maria». Com assenyala Macià Riutort, «en català, aquesta expressió s'entén com a una designació poètica de “Jesús”» (dins Uther, 2012: 50). És per això que ell proposa com a títol «L'afillada de la Mare de Déu». En aquest sentit, la traducció que trobem a *Violetolet* segueix aquesta mateixa línia i s'allunya de la solució més propensa a l'equivoc proposada per un jove Riba.

La rondalla «La pometa» (*KHM* 12, ATU 310) es titula així perquè aquesta és la fruita que la mare de la protagonista desitja tastar de l'hort d'una bruixa quan està embarassada i, alhora, és també el nom de la protagonista («Na Pometa»). Riba havia traduït l'original alemany «Rapunzel» per «Repunxó» (1919), nom que ha tingut més fortuna i que trobem en altres traduccions posteriors. A primer cop d'ull pot semblar que la solució adoptada a *Violetolet* no té relació amb l'original, però el cert és que no és pas una proposta tan desencertada. Com explica Macià Riutort (2012: 126, 129):

En alemany, *Rapunzel* és la designació meridional d'un tipus d'amanida a la qual en català designem amb el nom de *canonges* o *herba de canonges* [...]. És obvi que la traducció de *Rapunzel* per *Repunxó* sempre s'ha de veure com a millor que no pas per un mot com ara *Canonges*. Una protagonista del conte que es digués *Canonges* faria riure els eventuals oients i lectors del conte, un efecte que cal evitar en un conte que no té gaire comicitat i sí, en canvi, una gran càrrega tràgica.

Riutort argumenta amb detall la relació d'aquest nom amb la denominació alemanya i les dificultats de traducció i d'identificació, ateses les diferències culturals (i de tipus botànic) entre Alemanya i Catalunya, sobretot en aquesta època. La solució adoptada per Riba pot tenir el seu origen en el francès, ja que «fora més que possible que Riba hagués donat el nom de *Repunxó* a la protagonista del conte a partir d'una traducció francesa que, al seu torn, hagués posat el nom de *Raiponce* a la protagonista» (Riutort, 2012: 128). En qualsevol cas, tot i el fet evident que la traducció triada a *Violetolet*

---

13 Cal tenir en compte, en aquest sentit, la proximitat temporal respecte la primera traducció antològica de Carles Riba, de 1919 i 1921.

(pometa) no reflecteix l'original alemany, sí que aconseguix mantenir el mateix sentit, com a element comestible (i desitjable) i nom (més o menys encertat) de la protagonista.

La rondalla «El violí màgic» (*KHM* 110, ATU 592) sí que presenta un títol totalment diferent de l'original alemany («Der Jude im Dorn») que Riba havia traduït per «El jueu dins la bardissa» (1935). El violí fa referència a l'instrument màgic que l'heroi rep de mans d'un gnom: un violí que fa ballar els qui el senten. El jueu, per la seva banda, fa referència al personatge amb el qual es topa l'heroi després de rebre el violí (i els altres dos dons concedits pel gnom) i a qui castiga per ser un usurer. Després de ser acusat injustament de robar-li l'or al jueu i de ser condemnat a la forca, l'heroi s'allibera gràcies al violí i, finalment, és el jueu qui mor penjat a la forca. La versió publicada a *Violet* és fidel a la rondalla original i no s'estalvia el final violent. Així que la possible interpretació que el canvi de títol es justifiqui per un intent de suavitzar-ne el contingut no té gaire sentit, més enllà de voler fer menys evident la condició de jueu de l'antagonista.

Finalment, «La carga lleugera» (*KHM* 179, ATU 923) fa referència a la càrrega que tragina una velleta cada matí i que un jove comte es carrega a l'esquena, juntament amb la velleta. La traducció de Riba «L'ocatera vora la font» (1921) reflecteix més fidelment l'original alemany «Die Gänsehirtin am Brunnen» i focalitza l'atenció en la filla del rei que és castigada a guardar les oques de la vella durant tres anys.

La rondalla «El noi que volia saber el que era por» (*KHM* 4, ATU 326), publicada a *Violet* en quatre parts, del número 218 (6 de març de 1926) al 221 (27 de març de 1926), es publica en forma de llibre el 1941 amb el títol *El muchacho sin miedo*, adaptada per l'escriptor Agustí Esclasans (1895–1967). Aquest és l'únic cas en què apareix el nom del traductor (o, si més no, escriptor del text), tot i que només ho fa en la versió posterior i no en la que es publica a *Violet*. El llibre no és una mera reproducció de les historietes publicades a la revista sinó una versió més llarga de la rondalla (té una extensió de 24 pàgines), amb noves il·lustracions. En aquesta ocasió, la disposició de les il·lustracions no s'assimila a les historietes publicades a la revista sinó que es tracta més aviat d'una novel·la il·lustrada, amb dues imatges a cada pàgina, sempre amb la mateixa estructura. A més de noves imatges, n'hi ha de canviades. Segons Castillo (1997*d*: 86), probablement per la censura:

En Pere (a la versió castellana «Crispín») per experimentar entre altres coses accepta el suggeriment de passar la nit sota uns penjats; a la versió del 1941 la passa, en canvi, en

un bosc encantat. Això fa evident que hi havia imatges que als primers anys de la postguerra no podien ser representades, en aquest cas una execució.

Finalment, si comparem les rondalles publicades a *Violet* amb el corpus de rondalles dels germans Grimm que han estat traduïdes al català recollit per Oriol (2012) observem que hi ha dues rondalles que no es troben en cap edició antològica posterior (ni en la premsa periòdica publicada anteriorment). Es tracta d'«El mal company de camí» (*KHM* 107, ATU 613) i «El pobre i el ric al cel» (*KHM* 167, ATU 802).

■ 7 Conclusions

Les rondalles, il·lustrades a mode d'història per Joan Vila *D'Ivori*, i publicades a la revista infantil *Violet* entre els anys 1922 i 1927, mostren la importància d'aquest artista en el camp de la literatura popular. Adreçades a un públic infantil, aquestes adaptacions es troben, formalment, properes als còmics que, uns anys després, ocuparan les pàgines de les revistes infantils i juvenils. Aquesta importància de l'il·lustrador barceloní és especialment destacable en el seu paper com a difusor a Catalunya de les rondalles recollides pels germans Grimm als *Kinder- und Hausmärchen*, de les quals en publica 17. En dues ocasions («El mal company de camí» i «El pobre i el ric al cel») es tracta de rondalles de les quals no se'n tenia constància fins ara de traducció catalana en cap publicació periòdica anterior ni tampoc posterior (en forma de volum antològic).

L'«Ensayo bio-bibliográfico» sobre Joan *D'Ivori* que Josep M. Cadena inclou al catàleg de l'*Exposición D'Ivori 1890–1947* de 1975 acaba amb aquestes paraules: «El tiempo transcurrido y los muchos puentes culturales dinamitados que nos hemos encontrado las generaciones nacidas después de la guerra civil, impidieron la sedimentación natural de la obra de “D'Ivori” en la conciencia colectiva. Confiemos, sin embargo, en que al final se logre» (Cadena, 1975: 12).

Cal, doncs, destacar la figura de Joan Vila com a il·lustrador i reivindicar-ne la importància com a artista que dona vida als protagonistes de les rondalles dels germans Grimm en català en aquestes versions publicades als anys vint del segle passat. El seu és, en definitiva, un nom que s'hauria d'incorporar a la nòmina de coneguts (i reconeguts) artistes que, amb les seves il·lustracions, han endinsat els lectors en l'imaginari rondallístic grimmian, com són George Cruikshank (1792–1878), Gustav Süss (1823–1881), Viktor Paul Mohn (1842–1911) o Arthur Rackham (1867–1939). ■

■ Annex

Taula 1: Historietes de Joan Vila (*D'Ivori*) a *Virolet*

Títol	<i>Virolet</i>
La damisel·la enterrada viva	Any II, 67 (14 d'abril de 1923), 113.
Història de Genoveva de Brabant	Any II, 72 (19 de maig de 1923), 160; 73 (26 de maig de 1923), 168; 74 (2 de juny de 1923), 176; 75 (9 de juny de 1923), 184; 76 (16 de juny de 1923), 192.
La Pomera	Any II, 78 (30 de juny de 1923), 202.
Filomen i Baucis	Any II, 85 (18 d'agost de 1923), 264; 86 (25 d'agost de 1923), 272; 87 (1 de setembre de 1923), 280.
Oh, la glòria!	Any II, 99 (24 de novembre de 1923), 369.
El rei Midas	Any III, 107 (19 de gener de 1924), 17.
Els tres amics	Any III, 111 (16 de febrer de 1924), 49.
Tal faràs, tal trobaràs	Any III, 114 (8 de març de 1924), 74.
L'hàbit de sant Francesc	Any III, 118 (5 d'abril de 1924), 105.
La mort de la núvia. Cançó popular	Any III, 122 (3 de maig de 1924), 144; 123 (10 de maig de 1924), 152.
No es pot anar a manlleu!	Any III, 123 (10 de maig de 1924), 145.
El pont del diable	Any III, 131 (5 de juliol de 1924), 209.
La tranquil·litat d'un lladregot	Any III, 135 (2 d'agost de 1924), 242.
El pare Falgàs	Any III, 150 (15 de novembre de 1924), 361.
La filla del carmesí	Any III, 154 (13 de desembre de 1924), 396–397.
L'ungla del rei dels dragons	Any IV, 187 (1 d'agost de 1925), 249; 188 (8 d'agost de 1925), 257; 189 (15 d'agost de 1925), 265; 190 (22 d'agost de 1925), 273.
L'hostal de la Peira	Any V, 245 (11 de setembre de 1926), 296; 246 (18 de setembre de 1926), 304; 247 (25 de setembre de 1926), 312.
El laberint de Creta	Any V, 258 (11 de desembre de 1926), 393.
Les ales de Ícaro	Any V, 259 (18 de desembre de 1926), 401.
L'herència ben repartida	Any V, 270 (5 de març de 1927), 73.

Taula 2: Rondalles dels germans Grimm il·lustrades per Joan Vila (*D'Ivori*) a *Violet*

GA: *Große Ausgabe* (Gran Edició). És la tercera edició dels *KHM*, publicada el 1837. Inclou tot el corpus i el volum de notes i observacions.

KA: *Kleine Ausgabe* (Petita Edició). És una selecció de 50 rondalles, en un volum més econòmic, del qual n'hi ha diferents edicions (1825, 1833 i 1837) que van contribuir a la seva popularitat.

ATU: tipus rondallístic segons el catàleg d'Arne, Thompson & Uther (ATU) en la seva darrera versió (Uther, 2004). La informació catalogràfica inclosa en aquesta taula procedeix de l'estudi de les rondalles dels Grimm d'Uther (2008).

Traduccions al català: són les referències a les traduccions antològiques dels germans Grimm publicades en català. A la bibliografia s'han introduït pel nom del traductor. Hi ha casos en els quals no apareix la referència de l'edició original utilitzada (en alemany), motiu pel qual no s'ha pogut incloure aquesta informació.

Títol català	Títol original alemany	<i>Violet</i>	GA KA	ATU	Traduccions al català
Les tres fades filadores	Die drei Spinnerinnen	Any I, 30 (29 de juliol de 1922), 235.	14	501	<i>En Patufet</i> , Any II, 101 (9 de desembre de 1905), 762–763. Serra i Boldú (1931, III) Nyffenegger (1987)
Els tres pels d'or del diable	Der Teufel mit den drei goldenen Haaren	Any I, 34 (26 d'agost de 1922), 267; 35 (2 de setembre de 1922), 275; 36 (9 de setembre de 1922), 283.	29	930 461	Serra i Boldú (1931, VI) Nyffenegger (1987) Gasol (1998)

Títol català	Títol original alemany	<i>Violet</i>	GA KA	ATU	Traduccions al català
El mal company de camí	Die beiden Wanderer	Any III, 152 (29 de novembre de 1924), 384; 153 (6 de desembre de 1924), 392; 154 (13 de desembre de 1924), 400.	107	613	
La filla de la verge Maria	Marienkind	Any IV, 158 (10 de gener de 1925), 10.	3 2	710	Riba (1921) Nyffenegger (1987)
El present dels gnoms	Die Geschenke des kleinen Volkes	Any IV, 166 (7 de març de 1925), 81.	182	503	Serra i Boldú (1931, VIII) Gasol (1998)
L'eixerit i valent sastret	Das tapfere Schneiderlein	Any IV, 171 (11 d'abril de 1925), 128; 172 (18 d'abril de 1925), 136; 173 (25 d'abril de 1925), 144; 174 (2 de maig de 1925), 152.	20	164 0 105 1 105 2 106 0 106 2 111 5	Riba (1919) Serra i Boldú (1931, III) Jané (1990) Gasol (1998) Jané (2007)
El fidel Joan	Der treue Johannes	Any IV, 179 (6 de juny de 1925), 192; 180 (13 de juny de 1925), 200; 181 (20 de juny de 1925), 208.	6 5	516	Riba (1919)

Títol català	Títol original alemany	<i>Violet</i>	GA KA	AIU	Traduccions al català
El pobre i el ric al cel	Das Bürle im Himmel	Any IV, 192 (5 de setembre de 1925), 289.	167	802	
Germanet i germaneta	Brüderchen und Schwesterchen	Any IV, 199 (24 d'octubre de 1923), 352; 200 (31 d'octubre de 1925), 360; 201 (7 de novembre de 1925), 368.	119	450	Nyffenegger (1985) Jané (1990)
El noi que volia saber el que era por	Märchen von einem, der auszog das Fürchten zu lernen	Any V, 218 (6 de març de 1926), 80; 219 (13 de març de 1926), 88; 220 (20 de març de 1926), 96; 221 (27 de març de 1926), 104. <i>El muchacho sin miedo</i> (1941)	43	326	Serra i Boldú (1931, IV) Riba (1935) Jané (1990) Gasol (1998)
Els músics de Brema	Die Bremer Stadtmusikanten	Any V, 226 (1 de maig de 1926), 137; 227 (8 de maig de 1926), 145.	2718	130	Serra i Boldú (1931, VIII) Jané (1990) Gasol (1998) Jané (2007)
En Setciències	Doctor Allwissend	Any V, 232 (12 de juny de 1926), 185; 233 (19 de juny de 1926), 193.	9837	1641	Riba (1935) Jané (1990) Gasol (1998)

Títol català	Títol original alemany	<i>Violet</i>	GA KA	ATU	Traduccions al català
Blancaneu i Rosaroja	Schnee- weißchen und Rosen- rot	Any V, 234 (26 de juny de 1926), 208; 235 (3 de juli- ol de 1926), 216.	161 44	426	Riba (1921) Serra i Boldú (1931, I) Jané (1990) Gasol (1998)
La pometa	Rapunzel	Any V, 238 (24 de juliol de 1926), 240; 239 (31 de juliol de 1926), 248.	12	310	Riba (1919) Serra i Boldú (1931, IV) Jané (1990) Gasol (1998) Jané (2007)
El violí màgic	Der Jude im Dorn	Any V, 242 (21 d'agost de 1926), 272; 243 (28 d'agost de 1926), 280.	110 42	592	Serra i Boldú (1931, V) Riba (1935)
El príncep granota	Der Frosch- könig oder der eiserne Heinrich	Any V, 248 (2 d'octubre de 1926), 320; 249 (9 d'octubre de 1926), 328.	1 1	440	<i>La Rondalla del Dijous</i> 25, 1909, 386–391. Jané (1990) Gasol (1998) Jané (2007)
La carga lleugera	Die Gänse- hirtin am Brunnen	Any V, 297 (10 de setem- bre de 1927), 289; 298 (17 de setembre de 1927), 297; 299 (24 de setembre de 1927), 305.	179	923	Riba (1921) Serra i Boldú (1931, V)

■ Bibliografia

- Andersen [Hans Christian] (1924): *Tres contes d'Andersen il·lustrats per Joan d'Ivori (D'Ivori)*, pròleg d'Alexandre Galí, Barcelona: Tipografia Catalana.
- Arxiu de Folklore: «BiblioFolk: Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana», <<http://bibliofolk.arxiudedefolklore.cat>> [09.03.2019].
- Asociación Cultural Tebeosfera [ACyT]: «Tebeosfera», <<https://www.tebeosfera.com>> [09.03.2019].
- Barjau, Santi (2002–2003): «Joan Vila, D'Ivori, a Buenos Aires i Madrid (1911–1923)», *Locus Amoenus* 6, 327–341.
- Bartual, Roberto (2014): *Narraciones gráficas. Del códice medieval al cómic*, pròleg d'Antonio Altarriba, Alcalá de Henares: Ediciones Marmotilla.
- [Bertran i Bros, Pau] (1908-1909): *Les Rondalles Populares Catalanes ilustrades per en Joan Vila*, Barcelona: Estampa d'En Fidel Giró, 2 vols.
- (1909): *El Rondallari Català*, publicat segons el manuscrit original inèdit amb un pròleg sobre l'autor i la seva obra per R. Miquel i Planas, Barcelona: Estampa d'En Fidel Giró.
- (1918): *El Hijo del Oso y otros cuentos populares ilustrados*, Barcelona: Casa Miquel Rius.
- (1919): *Perico el astuto y otros cuentos populares ilustrados*, Barcelona: Casa Miquel Rius.
- (1989): *El rondallari català*, estudi preliminar i edició de Josep M. Pujol, il·lustracions de Joan Vila, Barcelona: Alta Fulla.
- Cadena, Josep M. (1975): *Exposición D'Ivori 1890–1947. Catálogo bibliográfico y estudio preliminar*, Barcelona: Instituto Nacional del Libro Español.
- (1997): «Joan Vila i la catalanitat d'un il·lustrador», in Cadena / Castillo / Vélez, 11–36.
- / Castillo, Montserrat / Vélez, Pilar (1997): *D'Ivori: La màgia de la il·lustració*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Castillo, M. Montserrat (1997a): «Joan d'Ivori o l'amor pel llibre», *Revista de Catalunya* 121, 31–50.
- (1997b): «D'Ivori, artista del llibre», *Serra d'Or* 454, 46–50.
- (1997c): *Grans il·lustradors catalans del llibre per a infants (1905–1939)*, Barcelona: Barcanova & Biblioteca de Catalunya.

- (1997*d*): «Joan Vila, “D’Ivori”, il·lustrador», in Cadena / Castillo / Vélez, 37–142.
- (2004): «Els il·lustradors d’*En Patufet*», in: Castellanos, Jordi (ed.): *En Patufet’, cent anys. La revista i el seu impacte*, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 65–78.
- Esclasans, Agustí (trad.) (1941): *El muchacho sin miedo*, Barcelona: Ediciones Aymà.
- Gasol, Anna (trad.) (1998): *Contes dels germans Grimm*, il·lustrats per Nikolaus Heidelberg, Barcelona: Galàxia Gutenberg & Cercle de Lectors (orig. alemany: *Märchen der Brüder Grimm*, Weinheim / Basel: Beltz, 1995).
- Jané, Albert (trad.) (1990): *35 contes de Grimm*, apèndix de María Antonia Seijo Castroviejo, Barcelona: Barcanova (orig. alemany: *Kinder- und Hausmärchen*, Berlin, 1812–1857).
- (trad.) (2007): *Les millors rondalles dels germans Grimm*, il·lustracions de Joma, Barcelona: Editorial Combel.
- Maspons i Labrós, Francesc de S. (2010): *Lo rondallaire. Primera sèrie. Segona sèrie*, estudi de Josep M. Pujol, edició a cura d’Albert Mestres, Valls: Cossetània Edicions.
- (2014): *Lo rondallaire. Tercera sèrie. Cuentos populars catalans*, edició a cura d’Albert Mestres, Valls: Cossetània Edicions.
- Nyffenegger, Beatrice (trad.) (1985): *Contes*, vol. I, il·lustracions de Montserrat Ginesta, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (1987): *Contes*, vol. II, il·lustracions de Montserrat Ginesta, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- Oriol, Carme (2012): «Les rondalles dels Grimm en català: cap a l’establiment d’un corpus», *Estudis de Literatura Oral Popular* 1, 73–110, DOI: <<https://doi.org/10.17345/elop201273-110>> [09.03.2019].
- (2016): «La difusió de les rondalles dels germans Grimm a Catalunya», in: *Estudis de literatura popular. Història i mètodes*, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 53–68.
- Pujol, Josep M. (2013): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, edició a cura de Carme Oriol & Emili Samper, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- Riba, Carles (trad.) [1919]: *Contes d’infants i de la llar*, Barcelona: Editorial Catalana, s. d.

- (trad.) [1921]: *Contes d'infants i de la llar*, segona sèrie, Barcelona: Editorial Catalana, s. d.
- (trad.) (1935): *Rondalles de Grimm*, il·lustrades per Arthur Rackham, Barcelona: Editorial Joventut.
- Riutort, Macià (2012): «La flora i la fauna centreeuropees dels *Contes* dels germans Grimm i llur correspondència a la traducció al català de Carles Riba», *Estudis de Literatura Oral Popular* 1, 111–132, DOI: <<https://doi.org/10.17345/elop2012111-132>> [09.03.2019].
- Samper, Emili (2015): «Carles Riba i les traduccions de les rondalles dels germans Grimm», in: Martín, Àlex / Piquer, Vidal / Sánchez, Fernando (eds.): *Actes del Setzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 3, 261–271.
- Serra i Boldú, Valeri (adapt.) (1931): *Contes d'Abir i d'Avui*, il·lustracions de J. Sánchez Tena, Barcelona: Editorial Mentora, vol. I: *Toni i Guideta. Blancaneu i Rosavera. Rumpelstiltskin*; vol. III: *El sastre valent. La Ventafocs o la sabateta d'or. Les tres filadores*; vol. IV: *Ninureta. L'escolà sense por. El reietó i l'ós*; vol. V: *La vella de les oques. El jueu ballarí*; vol. VI: *Els tres pèls del dimoni. En Patufet. El llop i els cabridets*; vol. VIII: *Els gnoms del tossal. La taula, el ric i el bastó. Els músics de Brema*.
- Torrent, Joan / Tasis, Rafael (1966): *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Bruguera, 2 vols.
- Universitat Autònoma de Barcelona: «Dipòsit digital de documents», <<https://ddd.uab.cat/>> [09.03.2019].
- Uther, Hans-Jörg [ATU] (2004): *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, Hèlsinki: Academia Scientiarum Fennica, 3 vols.
- (2008): *Handbuch zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Berlin: Walter de Gruyter.
- (2012): «200 anys dels *Contes d'infants i de la llar* dels germans Grimm», *Estudis de Literatura Oral Popular* 1, 15–61, DOI: <<https://doi.org/10.17345/elop201215-61>> [09.03.2019].
- Vázquez de Praga y Chueca, Salvador (1993): «Breu història del còmic en llengua catalana», *Faristol* 16, 5–9.

■ Emili Samper, Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Avinguda Catalunya 35, E-43002 Tarragona, <emili.samper@urv.cat>.